

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษา ผ้าทอที่กระสูก บ้านพนมรอก ตำบลพนมรอก อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มผู้วิจัยได้นำแนวคิดต่าง ๆ มาใช้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”
2. แนวคิดการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการทอผ้าไทย
5. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา
6. แนวคิดเกี่ยวกับการตลาด
7. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวความคิด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

วราสาร พัฒนาชุมชน (2544:7-17) ได้ให้แนวความคิด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์ (หลัก) 1 ประเภท เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรของท้องถิ่นลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจ ชุมชนให้เกิดขึ้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ผลิตภัณฑ์ ไม่ได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการทางความคิด รวมถึงการบริการ การดูแลการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษาภูมิปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น จุดขายที่รู้จักกันแพร่หลายไปทั่วประเทศและโลก

ปรัชญาของ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวทางอันหนึ่งที่จะสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน จะสามารถยกระดับ ฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยการผลิตหรือจัดการทรัพยากรที่มี

อยู่ในท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพมีจุดเด่นและจุดขายและสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้รู้จักแพร่หลายไปทั่วประเทศและทั่วโลก

หลักการ“หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”หลักการพื้นฐาน 3 ข้อ

- ภูมิปัญญาพื้นฐานสากล(locally owned)ผลิตสินค้าและบริการที่ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล
- พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์(Self-Reliance Creativity) ทำความฝันให้เป็นจริงด้วยกระบวนการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยสร้างกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่น
- การสร้างทรัพยากรมนุษย์(Human Resource Development)พัฒนาประชาชนให้ใช้ชีวิตด้วยความทากายและจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค์

ปรัชญา

- สร้างเสริมและพัฒนาให้ท้องถิ่นมั่งคั่ง
- การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในทุกกิจกรรม
- กิจกรรมครอบคลุมข้ามช่วงอายุและพื้นที่

หลักการและเหตุผล

การให้การสนับสนุนมากกว่าการให้เงินช่วยเหลือ

หลักการของขบวนการนี้ ไม่เน้นการให้เงินสนับสนุนแก่ท้องถิ่นเพราะมักจะไปทำลายความสามารถในการพึ่งตนเองรัฐบาลเพียงให้การสนับสนุนแก่ชุมชนต่าง ๆ ด้านเทคนิคเพื่อที่จะพัฒนาตลอดจนช่วยเหลือในด้านโฆษณาประชาสัมพันธ์ในการตลาด

ท้องถิ่นจะรับความช่วยเหลือเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์อย่างเต็มที่ เช่น ศูนย์วิจัยและแนวทางการเกษตร และประมง

ในด้านการตลาดเพื่อจะเพิ่มยอดขายอาจจัดตั้งบริษัทหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้เป็นช่องทางในการกระจายสินค้าสู่ตลาดต่างๆ เอกลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านหรือตำบลให้เป็นที่ยอมรับทั่วไป

นโยบายหลัก 3 ประการของ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดังนี้

1. มาตรฐานผลิตภัณฑ์คุณภาพระดับโลก ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นต้องมีคุณภาพได้มาตรฐานมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับวัฒนธรรมและมีจุดเด่นเฉพาะเป็นที่ยอมรับของตลาดภายในประเทศและตลาดโลก

2. มีเอกลักษณ์เป็นที่ลือชื่อเพียงอย่างเดียว ต้องมีการระดมความคิดในการคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยกันทำได้ โดยคำนึงถึงการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นให้สอดคล้องอย่างเหมาะสม ไม่ซ้ำแบบกันและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมู่บ้านหรือตำบลให้เป็นที่ยอมรับทั่วไป

3. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการปรับปรุงเทคโนโลยี การสร้างบุคคลที่มีความคิดกว้างไกลมีความรู้ความสามารถให้เกิดขึ้นในสังคม มีการวางแผนการตลาด มุ่งเน้นการผลิตและบริการโดยคำนึงถึงผู้บริโภคเป็นหลัก

กิจกรรมหลัก “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” มีดังนี้

1. ขยายสินค้าท้องถิ่นไปยังตลาด ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเพื่อเป็นการอนุรักษ์และเป็นจุดเด่นของท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพเพื่อขยายตลาดสู่เครือข่ายท้องถิ่นภาคเมืองและตลาดโลก

2. ผลิตและคิดค้นเองในท้องถิ่น โดยอาศัยความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ให้ความร่วมมือกันรับผิดชอบ มีหน่วยงานของจังหวัด กระทรวง กรม กอง เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ และคอยให้การสนับสนุนในด้านของเทคโนโลยีและการคิดค้นอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ

3. การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพของท้องถิ่น ท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องมีการเลือกเฟ้นบุคลากรที่มีความสามารถมองเห็นโอกาส สามารถมองแผนงานในระยะยาวเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่จะผลิตขึ้น

นโยบายหลัก “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” รัฐบาลได้แถลงก่อนนโยบายรัฐสภาว่า จะจัดให้มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้า โดยรัฐพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่ และการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

หลังจากนั้นได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าวโดยมี “คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ” หรือ กอ.นคผ. มีนายกรัฐมนตรีมอบหมายรองนายกรัฐมนตรี นาย

ปองพล อติเรกสาร เป็นประธานกรรมการทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย ยุทธ – ศาสตร์ และแผนแม่บทดำเนินงาน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อให้การจัดทำแผนงานและงบประมาณของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องประสานกันอย่างมีเอกภาพและประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” โดยสรุปจากนโยบายของรัฐบาลที่แถลงต่อรัฐสภา และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 การดำเนินงานตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. สร้างงาน สร้างรายได้แก่ชุมชน
2. สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ให้สามารถคิดเอง ทำเองในการพัฒนาท้องถิ่น
3. ส่งเสริมภูมิปัญญาในท้องถิ่น
4. ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
5. ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชน ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมในท้องถิ่น

กลไกและแนวทางการดำเนินงาน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อให้การดำเนินการตามนโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ จึงได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 ลงวันที่ 7 กันยายน 2544 กำหนดให้มี “คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ” (กอ.นคผ.) ขึ้นประกอบด้วยนายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรีที่นายกรัฐมนตรีมอบหมาย เป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นรองประธานกรรมการ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีที่นายกรัฐมนตรีมอบหมาย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม รัฐมนตรีทบวงมหาวิทยาลัย ปลัดกระทรวงพาณิชย์ ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม ปลัดกระทรวงสาธารณสุข ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย ผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง จำนวนไม่เกิน 10 คนเป็นกรรมการ โดยมีอำนาจหน้าที่

1. กำหนดนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บทการดำเนินงาน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อให้การจัดทำแผนงานและงบประมาณของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องประสานกันอย่างมีเอกภาพและประสิทธิภาพ

2. กำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์การคัดเลือกขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลที่จะอยู่ในบัญชี หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

3. ศึกษา เสนอแนะและให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรีให้มีการสนับสนุนและเร่งรัด เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บทอย่างมีประสิทธิภาพ

นับตั้งแต่มีคณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติขึ้น ได้มีการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ไปแล้ว ดังนี้

1. ด้านการจัดกลไกและขั้นตอน การบริหาร โครงการการจัดกลไกการบริหาร คณะกรรมการได้แต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อช่วยเหลือในการปฏิบัติงานตามระเบียบดังนี้

1. ส่วนกลาง ประกอบด้วย

1.1 คณะอนุกรรมการการจัดทำแผนและงบประมาณปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานอนุกรรมการ

1.2 คณะอนุกรรมการส่งเสริมการผลิตปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธานอนุกรรมการ

1.3 คณะอนุกรรมการกำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์กระทรวงอุตสาหกรรม เป็นประธานอนุกรรมการ

1.4 คณะอนุกรรมการส่งเสริมการตลาดปลัดกระทรวงพาณิชย์เป็นประธานอนุกรรมการ

1.5 คณะกรรมการวิจัยพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์และพัฒนาเทคโนโลยี ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เป็นประธานอนุกรรมการ

1.6 คณะอนุกรรมการและประชาสัมพันธ์อธิบดีกรมการประชาสัมพันธ์เป็นประธานอนุกรรมการ

1.7 คณะอนุกรรมการติดตามและประเมินผลปลัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นประธานอนุกรรมการ

2. ส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย

2.1 คณะอนุกรรมการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัด(นคผ.จังหวัด)ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานอนุกรรมการพัฒนาการจังหวัด เป็นอนุกรรมการ

2.2 คณะอนุกรรมการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์อำเภอ/กิ่งอำเภอ(นคผ.อำเภอ/กิ่งอำเภอ) นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ เป็นประธานอนุกรรมการพัฒนากิ่งอำเภอ/กิ่งอำเภอเป็นอนุกรรมการและเลขานุการ

ขั้นตอนการบริหาร

“หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์”ขั้นตอนที่ระดับตำบลโดยอบต./ท้องถิ่น

- มีหน้าที่หลักในการประชาสัมพันธ์/ชี้แจงแนวคิดและจัดประชาคมเพื่อคัดเลือกผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบลให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและแผนชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ระดับอำเภอ/กิ่งอำเภอ โดยคณะกรรมการดำเนินการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (นคผ. อำเภอ/กิ่งอำเภอ)

ขั้นตอนที่ 3 ระดับจังหวัดโดย คณะกรรมการดำเนินการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จังหวัด

- มีหน้าที่หลักในการจัดลำดับผลิตภัณฑ์ดีเด่นตำบลต่างๆ ของอำเภอ/กิ่งอำเภอ การบูรณาการแผนและงบประมาณเพื่อให้การสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 4 ระดับจังหวัดโดย คณะกรรมการดำเนิน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จังหวัด (นคผ./จังหวัด)

- มีหน้าที่หลักในการกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกและขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ที่อยู่ในบัญชีให้เป็นไปตามนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บท

2. ด้านแผนงานและงบประมาณโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติได้จัดทำแผนแม่บท “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ขึ้นเป็นแผน 5 ปี (พ.ศ. 2545 – 2549) ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 โดยบูรณาการแผนงานและงบประมาณของกระทรวงต่าง ๆ ผ่านกลไกของคณะอนุกรรมการที่เกี่ยวข้อง 8 คณะ โดยมีกรอบแนวทาง ดังนี้

1. วัตถุประสงค์

1.1 เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพสร้างรายได้ และคุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น

1.2 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้

2. เป้าหมาย

2.1 สร้างรายได้ให้ประชาชน ในชุมชนและท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการ มีรายได้เพิ่ม เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท / คน / ปี) และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2.2 เมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2549 สามารถสร้างชุมชนความเข้มแข็งให้กับชุมชน จนสามารถพึ่งตนเองได้ ร้อยละ 60 ของชุมชน (ตำบล / เทศบาล) ที่เข้าร่วมโครงการทั่วประเทศ

3. ยุทธศาสตร์

3.1 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ดีเด่นของชุมชน โดยใช้แรงงานและทรัพยากรในท้องถิ่นใน 3 ระดับ คือ

3.1.1 ระดับท้องถิ่น

3.1.2 ระดับประเทศ

3.1.3 ระดับสากล

3.2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 การเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและยกระดับรายได้ของประชาชน

3.4 การสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง

3.5 การมีส่วนร่วมของราชการที่เกี่ยวข้องและภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการผลิตผลิตภัณฑ์เพื่อขยายตลาดทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต

3.6 การพัฒนาองค์ความรู้ของบุคลากรในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น โดยใช้ระบบอินเทอร์เน็ต

4. แผนงานหลัก ประกอบด้วย 13 แผนงาน ดังนี้

4.1 แผนงานบริหาร

4.2 แผนงานส่งเสริมกระบวนการประชาคม

4.3 แผนงานกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์

4.4 แผนงานส่งเสริมการผลิต

4.5 แผนงานส่งเสริมมูลค่าสินค้า

4.6 แผนงานส่งเสริมการตลาด

4.7 แผนงานส่งเสริมการวิจัยและพัฒนากระบวนการผลิต

4.8 แผนงานเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

4.9 แผนงานสนับสนุนแหล่งทุนและวิเทศสัมพันธ์

4.10 แผนงานส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรมและโบราณสถาน

4.11 แผนงานประชาสัมพันธ์

4.12 แผนงานติดตามและประเมินผล

4.13 แผนงานผลิตภัณฑ์สุขภาพชุมชน

ตราสัญลักษณ์โครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” คณะกรรมการ กอ.นคบ.เห็นชอบให้การกำหนดตราสัญลักษณ์โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในการประชาสัมพันธ์ เป็นรูปปลาตะเพียน มีลายจักสานที่สะท้อนความเป็นภูมิปัญญาไทย

3. ด้านหลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ คณะอนุกรรมการกำหนดมาตรฐาน หลักเกณฑ์การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ ได้กำหนดหลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือก โดยแบ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสินค้า และ กลุ่มศิลปวัฒนธรรม สถานที่และบริการ ซึ่ง กอ.นคพ. ได้มีมติเห็นชอบแล้ว เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2545 ดังนี้

หลักเกณฑ์มาตรฐานการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

1. เกณฑ์เบื้องต้น เป็นเกณฑ์ที่สินค้าทุกประเภทที่นำมาพิจารณาจะต้องผ่านก่อน ซึ่งจะต้องเป็นสินค้าที่ไม่มีลักษณะข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้

1.1 วัตถุดิบนำเข้าจากต่างประเทศ

1.2 วัตถุดิบนำมาผลิตเป็นของผิดกฎหมายหรือเลียงพาณิชย์

1.3 เป็นสินค้าที่เลียนแบบหรือละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา

1.4 เป็นสินค้าที่ก่อให้เกิดอันตรายอย่างร้ายแรงต่อชุมชน หรือสิ่งแวดล้อม

2. กลุ่มสินค้า มีเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการคัดเลือกสินค้าที่มีศักยภาพหรือมีความพร้อมบัญชีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

เกณฑ์ที่นำมาพิจารณาแบ่ง 2 ด้าน คือ

2.1.1 ด้านตัวสินค้าประกอบ ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต

1.1 สัดส่วนการใช้วัตถุดิบในการผลิต

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. การผลิต แบ่งเป็น

2.1 การพัฒนาแบบสินค้า

2.2 คุณภาพสินค้า

2.3 กระบวนการผลิตต่อสินค้า

3. การตลาด แบ่งเป็น

3.1 แหล่งจำหน่ายสินค้า

3.2 จำนวนแหล่งจำหน่ายของชุมชน

3.3 การเพิ่มขึ้นของยอดขายจำหน่ายเทียบกับปีที่แล้ว

3.4 ความต่อเนื่องของตลาด

3.5 รูปแบบของบรรจุภัณฑ์

2.2.2 ด้านความเข้มแข็งของชุมชนหรือการบริหารจัดการของชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยที่ใช้ในการผลิต แบ่งเป็น

1.1 จำนวนสมาชิก

1.2 อายุกลุ่มที่เริ่มผลิตเพื่อจำหน่าย

2. การผลิต

2.1 ความต่อเนื่องการผลิต เป็นต้น

2. แนวคิดการส่งเสริมและพัฒนากลุ่ม

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป,2545:1) ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า เป็นการรวมพลังของคนจำนวนหนึ่งเพื่อให้เข้าใจปัญหาที่ประสบอยู่หรือร่วมกันทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529 อ้างใน สันติสุข เกศประสิทธิ์:11) อธิบายความสำคัญของกระบวนการกลุ่มในงานพัฒนาว่า การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม ชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งเราต้องมีการรวมตัวกันเป็นหน่วยย่อย

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2545:24) ได้พยายามสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการรวมกลุ่มว่าคนที่อยู่ในปัจจุบันมีปัญหา หรือความต้องการที่มีความจำเป็น

บัณฑิร อ่อนคำ (2533:88-90) ได้จัดแบ่งประเภทของกลุ่มจากประสบการณ์ของโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

องค์ประกอบในการดำเนินงานกลุ่ม

1. กำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม
2. ข้อตกลงร่วม หรือกฎระเบียบ
3. การวางแผน
4. การกำหนดงานตามแผน
5. การพัฒนาผู้นำและสมาชิกให้มีจิตสำนึกทำงานร่วมกัน
6. การประเมินผล
7. การขยายผล

โดยกลุ่มผ้าทอกี่กระตุกได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานในกลุ่มขึ้นมาเพื่อเป็นข้อตกลงระหว่างสมาชิกในกลุ่มในการกำหนดวัตถุประสงค์นั้นจะต้องให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มตัดสินใจด้วยกันเพราะจะได้ปฏิบัติให้เหมือนกันทุกคนภายในกลุ่ม

ดังนั้นการทำงานในกลุ่มจะต้องมีการวางแผนการทำงานร่วมกันภายในกลุ่มเพื่อให้งานนั้นออกมามีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นและสมาชิกในกลุ่มจะต้องร่วมกันรับผิดชอบและรับผลประโยชน์ร่วมกัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

(เอกสารอัดสำเนา) สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ได้ให้ความหมายของคำว่า “มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน” (มผช.) หมายถึง ข้อกำหนดคุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยชุมชน เป็นข้อกำหนดที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน เหมาะกับสภาพการณ์ผลิตของชุมชน

แนวคิดของมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

1. เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยสู่สากล (Local Yet Global)
2. เกิดจากหลักการพึ่งตนเองและการคิดอย่างสร้างสรรค์ของชุมชนการตัดสินใจและพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีคุณค่าและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน
3. เป็นการผลักดันผลิตภัณฑ์ดีเด่นที่ผ่านการคัดเลือกจาก กอ.นคผ.แห่งชาติ ให้เข้าสู่การผลิตที่มีมาตรฐานและได้รับการรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์
4. เป็นการสร้างผลิตภัณฑ์โดยใช้แรงงานและทรัพยากรในท้องถิ่น

ความเป็นมาของ “มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน”

ในปัจจุบันผู้ประกอบการภายในประเทศมีอยู่หลายระดับทั้งที่เป็นผู้ประกอบการขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก หรือขนาดย่อม ผู้ประกอบการบางระดับสามารถผลิตสินค้าเพื่อส่งออก แต่ยังมีจำนวนมากที่เป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมระดับพื้นบ้าน หรือชุมชนซึ่งควรมีการส่งเสริมให้มีการพัฒนายกระดับการผลิตให้เป็นที่ยอมรับกระทรวงอุตสาหกรรม จึงได้รับมอบหมายให้สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจัดทำโครงการมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนขึ้นเพื่อรองรับการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชนก่อนที่จะมีการพัฒนาปรับปรุงระดับคุณภาพให้เข้าสู่มาตรฐานระดับประเทศและระดับสากลต่อไป ซึ่งโครงการนี้ก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ได้จัดตั้งโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนจะสนับสนุนในด้านการกำหนดมาตรฐานและการรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ได้จากโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่ยอมรับและสามารถประกันคุณภาพให้กับผู้บริโภค ซึ่งเป็นแนวทางที่เชื่อมโยงผลิตภัณฑ์จากชุมชนสู่ตลาดผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศต่อไป

“มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน” กำหนดขึ้นเพื่อ

- ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ได้รับการรับรองและแสดงเครื่องหมายรับรอง
- ส่งเสริมด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายและสร้างความมั่นใจให้กับผู้ผลิตระดับชุมชนในด้านเกณฑ์คุณภาพและการทำตลาดจนผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ
- มุ่งเน้นให้มีการพัฒนาแบบยั่งยืนโดยยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เป็นไปตามมาตรฐานทั้งในระดับประเทศและระดับสากล

สมอ. ดำเนินการ

1. การกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

จัดทำข้อกำหนดที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ชุมชนและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีแนวทางปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อนและสอดคล้องกับวิธีการของผู้ผลิตในชุมชนโดยเน้นให้เกิดการนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย

2. การรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน

สมอ. จะให้การรับรองด้วยการให้แสดงเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและเมื่อให้การรับรองแล้วจะตรวจติดตามผลโดยการเก็บตัวอย่างมาทดสอบสำหรับค่าใช้จ่ายในการทดสอบตัวอย่างทางโครงการฯ จะให้การสนับสนุนทั้งหมด

3.การพัฒนาผู้ผลิตในชุมชน

กรณีมีปัญหาในการทำผลิตภัณฑ์ชุมชนตามมาตรฐาน สมอ. จะส่งผู้ชำนาญการเข้าไปให้ความรู้โดยการฝึกอบรมและให้คำปรึกษาแนะนำ ณ สถานที่ที่ผลิต จนมีขีดความสามารถและความพร้อมในการขอการรับรอง

4. การส่งเสริมประชาสัมพันธ์

สมอ. จะสร้างการรับรู้เพื่อให้รู้จักและเกิดความตระหนัก ในเรื่องมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ และสร้างแรงจูงใจของผลิตภัณฑ์ชาวบ้านที่ได้รับการรับรอง ทำให้ผู้บริโภคเกิดภาพลักษณ์ที่ดีว่าเป็นผลิตภัณฑ์คุณภาพได้มาตรฐานเทียบเคียงผลิตภัณฑ์แบรนด์เนมทั้งหลาย

4. การทอผ้าไทย (สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2537:272)

4.1 กระบวนการผลิตวัตถุดิบ

ลักษณะผ้าทอพื้นเมืองของไทยทุกประเภท ส่วนใหญ่ผลิตขึ้นจากวัตถุดิบที่สำคัญ 2 ชนิด คือ ฝ้าย และไหม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำเทคนิคพิเศษ ตลอดจนการคิดค้นหาวัตถุดิบใหม่ๆ มาใช้ในการทอผ้า เช่น ใช้เส้นใยวิทยาศาสตร์ เพื่อเพิ่มความสะดวกในการจัดหาและการใช้เงิน คั้นทอง เพื่อความงดงามแปลกตา และตรงกับความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น ฝ้ายและไหมก็ยังคงจัดได้ว่าเป็นวัตถุดิบหลักที่มีความสำคัญที่สุดที่ถูกนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้า ซึ่งที่มาลักษณะและกรรมวิธีการได้มาซึ่งวัตถุดิบทั้ง 2 ชนิดนี้สามารถอธิบายได้ดังนี้

4.1.1 ฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกได้ทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย เพราะเป็นพืชเขตร้อนชอบดินเหนียวปนทราย อากาศโปร่ง ไม่ชอบที่ร่มเงาบัง เส้นใยของฝ้ายดูดความชื้นได้ง่าย เป็นตัวนำความร้อนที่ไม่ดี จึงเหมาะสำหรับทอเป็นเครื่องนุ่งห่มในเมืองร้อน เพราะเมื่อฝ้ายดูดความร้อน เพราะเมื่อฝ้ายดูดความชื้นแล้วจะระเหยกลายเป็นไอน้ำ ดังนั้นผู้ที่สวมเสื้อผ้าด้วยฝ้ายจะรู้สึกเย็นสบาย

การปลูกฝ้ายนิยมปลูกในฤดูฝนคือในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน หรือระหว่างปลายเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม พอประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคมฝ้ายก็จะแก่และแตกเปราะ การปลูกฝ้ายนั้นชาวบ้านจะทำการปลูกไปพร้อม ๆ กับการปลูกข้าวคือ ช่วงเดียวกับการหว่านข้าวในนา ในขณะที่รอให้กล้าโตก็จะทำการปลูกฝ้ายไปด้วย โดยใช้พื้นที่ว่างในไร่ เมื่อเสร็จจากการปลูกฝ้าย กล้าในนาก็โตพอดี ต่อจากนั้นก็ถอนกล้าแล้วคานาค่อไป พร้อมกันนั้นก็บำรุงรักษาฝ้ายที่ได้ปลูกไว้ด้วย ระยะเวลาที่ใช้ในการปลูกฝ้าย จนกระทั่งเก็บปุ๋ยได้ใช้ประมาณ 6-7 เดือน เมื่อสมอ (ฝัก) แก่ก็เริ่มเก็บได้ การเก็บจะคัดเอาแต่ฝ้ายที่มีเมล็ดติด ฝักแดงจนแห้งแล้วนำมาอ้าว หรือหีบเพื่อบีบเอาเมล็ดออกและแยกเมล็ดออกจากฝ้ายฝ้าย แล้วนำไปคั้นใช้คันไค้หรือก้อคั้น คั้นฝ้ายให้เป็นปุ๋ย แล้วนำมาแผ่เป็นแผ่นม้วนเป็นหลอดด้วย ไม้ล้อ ฝ้าย จากนั้นนำมาเข้าเครื่องปั่นคือ หลาหรือไปเพื่อคั้นฝ้ายให้กลายเป็นเส้นใยหรือเส้นด้าย การปั่นนี้เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่าเจ็นฝ้าย เมื่อเส้นด้ายมีจำนวนมากพอนำมารวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนหรือเป็นปอยที่เรียกว่า ทำเจ็ดทำใจ โดยใช้เครื่องมือคอยเปียแล้วนำไปข้อมสี ก่อนที่จะไปข้อมต้องนำใจฝ้ายไปแช่ข้าวข้าวที่หนึ่งสุก แล้วนำมาคั้นด้วยท่อนไม้ให้น้ำข้าวเข้าไปผสมกับเส้นด้ายก่อนจึงนำไปตากแห้ง เพื่อให้เส้นด้ายคงที่ วิธีนี้เรียกว่า ฆ่าฝ้าย เมื่อข้อมสีเสร็จก็เอาเส้นด้าย หรือเส้นฝ้ายไปเข้าเครื่องมือหมุนที่เรียกว่า กง กับ อัก หรือกวัค เพื่อเจ็นหรือปั่นด้ายให้เรียบเสมอ และแน่นยิ่งขึ้นจึงนำไปคั้นหรือสับหลักคั้น คือที่ซึ่งด้ายก่อนนำไปเข้าเครื่องทอที่เรียกว่า กัหรือหูกเพื่อทอเป็นผืนผ้าต่อไป

4.1.2 ไหม เส้นใยไหมได้จากตัวไหม การเลี้ยงไหมนั้นนิยมเลี้ยงกันมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางบ้างเล็กน้อย ส่วนภาคใต้แทบจะไม่มี การเลี้ยงไหมต้องเริ่มต้นจากการปลูกต้นหม่อน สำหรับใช้เป็นอาหารของตัวไหม ต้นหม่อนขึ้นได้ดีในดินเกือบทุกประเภท ตัวไหมมีลักษณะคล้ายตัวหนอนเมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวของมันเอง ในช่วงนี้ชาวบ้านจะเอาใบหม่อนที่หั่นเป็นฝอย ๆ ไปให้ตัวไหมกิน และเฝ้าดูแลตัวไหมชักใย ตัวไหมและใบหม่อนสามารถเลี้ยง และปลูกได้ทุกบ้าน ชาวบ้านจะเอารังไหมมาสาวเพื่อเอาเส้นไหมซึ่งถือว่าเป็นขบวนการที่ค่อนข้างจะซับซ้อน

เริ่มจากการนำรังไหมที่ฝักแดงแล้วใส่หม้อ ต้มในน้ำร้อน ใช้อุปกรณ์คือไม้ค้ำซึ่งเป็นไม้ยาวประมาณ 70-80 เซนติเมตร มีปลายด้านหนึ่งเป็นง่ามเขี้ยวรังไหมให้จมน้ำบางส่วนแล้วดึงเส้นไหมออกจากรัง ให้เส้นไหมผ่านง่ามไม้หนีบขึ้นไปร้อยกับรอกแขวน หรือ “พวงสาว” ที่ยัดติดกับปากหม้อ แล้วจึงดึงไหมผ่านรอกลง ในกระบุงหรือตะกร้า ทั้งนี้ต้องคอยเค็มรังไหมเป็นระยะ ๆ เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะมีคุณภาพต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับวิธีการ โดยแบ่งออกเป็น

4.1.2.1 ไหมล่งหรือไหมเลย คือเส้นไหมที่ได้จากการสาวครั้งเดียวจนใยไหมหมดจากรังไหม เส้นใยที่ได้ค่อนข้างใหญ่มีคุณภาพปานกลาง

4.1.2.2 ไหมดิบ คือเส้นไหมเปลือกนอก การสาวไหมจะสาวเอาเฉพาะเปลือกนอกแล้วรังไหมออกพักไว้ ทำเช่นนี้จนหมดรังไหมที่จะสาวในแต่ละวัน ไหมที่ได้จะแข็งแรงมีความมันวาวน้อย คุณภาพด้อยกว่าไหมล่ง

4.1.2.3 ไหมน้อย (ไหมลวดหรือไหมละเอียด) ถือเป็นไหมชั้นดี มีเส้นเล็กสวยสม่ำเสมอ และมีความมันวาวมากกว่าไหมชนิดอื่น ๆ ได้จากการนำรังไหมที่พักไว้จากการสาวไหมดิบมาสาวอีกครั้ง

4.1.2.4 ไหมจี่กระเพย เป็นไหมชั้นในสุดรวมเปลือกที่หุ้มตัวคักเค้ไว้เส้นไหมที่ได้เต็มไปด้วยเปลือกคักเค้ ลักษณะเป็นปมปมจำนวนมากเรียกว่า จี่ไหม บางครั้งจึงไม่สาวเอาไหมชั้นนี้เพราะทำยากเสียเวลา และได้ไหมไม่สวย

เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะนำไปทำเป็นไหม โดยอุปกรณ์หรืออีก ทั้งนี้ไหมดังกล่าวจะมีลักษณะเส้นใยแข็งแรงต่าง ต้องนำเส้นไหมมาฟอกด้วยด่างเพื่อขจัดสิ่งของเส้นไหมเดิมออก น้ำด่างดังกล่าวได้มาจากวัชพืชรูปร่าง เช่น ต้นกล้วย เปลือกถั่ว ก้านตาล ผักโขมหนาม ต้นตังไก่อ้น้อย โดยนำพืชเหล่านี้มาดับเป็นท่อน ๆ ตากให้แห้ง เผาจนได้ขี้เถ้ากรองจนได้น้ำใส ๆ ใช้เป็นน้ำด่างสำหรับฟอก ทั้งนี้การฟอกไหมจะทำโดยผู้กร้อยเชดไหมด้วยใยสับประดที่เลาะเอาหนามออกแล้ว ชุบไหมกับน้ำด่างที่เตรียมไว้จนทั่วนำไปต้ม แล้วหมั่นสังเกตถ้าถ้าเส้นไหมขาวขึ้นหรือจับดูไม่ลื่นมือจึงนำออกมา ตากแห้งเส้นไหมที่ฟอกแล้วจะอ่อนตัวลง เส้นนี้มเก็บปมปมออกจากเส้นไหมได้ง่าย จากนั้นนำมาทอวกเพื่อทำให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด และข้อมสีแล้วจึงนำไปทอเป็นผืนตามที่ต้องการ

ผ้าที่ทอจากไหมและฝ้ายมีคุณสมบัติแตกต่างกันคือ ผ้าที่จากไหมและฝ้ายมีคุณสมบัติแตกต่างกันคือ ผ้าไหมมีคุณภาพของเส้นใยที่คงทนกว่าเส้นใยฝ้าย แต่ขณะเดียวกันฝ้ายสามารถปลูกและหาได้ง่ายกว่าไหม กรรมวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นใยก็ง่ายกว่าไหม ดังนั้นจึงนิยมนำไหมมาทอเป็นผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น งานบุญประเพณี หรือพิธีกรรม และผ้าไหมก็ยังเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงสถานภาพทางสังคมของผู้ใช้มาตั้งแต่โบราณในขณะที่ผ้าฝ้ายเป็นผ้าที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันเป็นปกติทั่วไปทั้งนุ่งห่มในบ้านเรือนและการไปทำงานในไร่นา

4.2 กระบวนการทำให้เกิดสี (ทบทวนมหาวิทยาลัย.2541)

เส้นใยที่ได้จากฝ้ายและไหมจะมีสีเดียวคือ ฝ้ายจะเป็นสีขาว ขณะที่ไหมจะมีสีเหลืองนวล ดังนั้นถ้าผู้ต้องการให้ผ้าที่ทอมีสีสันสวยงาม และมีลวดลายจะต้องนำเส้นใยฝ้ายและไหมไปย้อมสี ในอดีตการย้อมสีวัตถุดิบนิยมย้อมสีด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติ โดยมากเป็นสีที่สกัดมาจากส่วนต่าง ๆ ของพืชที่หาได้ในท้องถิ่น ทั้งที่สกัดมาจากส่วนเปลือกของลำต้น แก่น ราก ลูกหรือผลดอกและใบ รวมทั้งสีที่สกัดจากสัตว์ ได้แก่ ครั่ง เป็นต้น ซึ่งวิธีการย้อมดังกล่าวจะทำให้ได้สีหลัก ๆ เพียงไม่กี่สีเท่านั้น จึงทำให้ผ้าที่ทอในอดีตมีสีที่ไม่น่าเบื่อแปลกตา

ปัจจุบันการย้อมสีวัตถุดิบนำสีวิทยาศาสตร์หรือสีเคมีเข้ามาใช้มากขึ้น เพราะสีวิทยาศาสตร์เป็นสีที่ราคาไม่แพง หาได้ง่าย การใช้สะดวก ประกอบกับมีสีให้เลือกมากมาย นอกจากนี้สีวิทยาศาสตร์ยังสามารถคุมสีให้เข้มหรือความเข้มของสีได้ง่ายกว่า จึงทำให้ปัจจุบันวิธีการย้อมสีมีแบบธรรมชาติจึงเหลือน้อยลง ประกอบกับการผลิตในปัจจุบันเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรมซึ่งผลิตของจำนวนมากเพื่อขาย ไม่ใช่เป็นการทำเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเหมือนเช่นในอดีต ดังนั้นความสะดวกรวดเร็วจึงเป็นสิ่งจำเป็น

4.2.1 การย้อมสีฝ้าย

แต่เดิมย้อมด้วยพืชหลายชนิด เช่น คราม รากยอ ขมิ้น ลูกหว้า ใบหูกวาง เปลือกสมอ และย้อมด้วยครั่งซึ่งได้จากสัตว์ แต่ละชนิดก็มีวิธีการย้อมที่ต่างกันได้ยกมาพอเป็นสังเขปดังนี้

4.2.1.1 การย้อมด้วยครั่ง : สีแดง

เริ่มจากนำครั่งมาตากแดดให้แห้งนำไปป่นให้ละเอียด ค่อยจากนั้นนำไปแช่หมะขามเปียกประมาณครึ่งวันแล้วเอาไปต้มน้ำให้เดือด เอาฝ้ายที่ฟอกสะอาดแล้วลงไปแช่ทิ้งไว้สัก 30 นาที แล้วเอาขึ้นมาปั่นให้หมาดแล้วนำไปล้างในน้ำสะอาดอีกครั้งแล้วเอาขึ้นราวตากให้แห้งจะได้ฝ้ายสีแดง ถ้าต้องการสีเข้มก็ย้อมซ้ำอีกครั้ง

4.2.1.2 การย้อมด้วยคราม : สีฟ้า และสีน้ำเงิน

ครามเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งสูงประมาณ 1.5 เซนติเมตร ลักษณะใบเล็กเท่ากับใบมะขาม ชาวบ้านจะปลูกไว้ตามนาหรือสวน เพราะถ้าเป็นต้นครามที่ขึ้นเองตามป่าจะเป็นครามที่มีคุณภาพไม่ดีไม่นิยมใช้ต้นคราม มีอายุประมาณ 3 เดือน จึงออกดอก เมื่อเห็นว่าต้นครามแก่เต็มที่แล้ว

ก็จะคัดลารามมา้วนให้เกาะตัวเป็นก้อน แล้วจึงเอาไปแช่น้ำไว้ในไหหรือหม้อครบ 3 วันก็แก้มัดลารามออกทิ้ง แล้วเก็บเปลือกหอยมาเผากับเปลือกไม้พรวจนเป็นเถ้าถ่านแล้วจึงนำไปห่อใบตอง ซึ่งถ้าทำครั้งละมาก ๆ ก็นำไปอบไว้ในไหจนกระทั่งเปลือกหอยกลายเป็นหินปูน จึงนำไปขยำกับน้ำลาราม (โดยใช้อัตรารส่วนลาราม 1 โหต่อเถ้าหอย 2 ชัด) ใช้มือกววนให้เข้ากันทิ้งไว้ให้น้ำใสแล้วจึง ค่อย ๆ รินน้ำออกให้เหลือแต่เนื้อลาราม จากนั้นจึงนำไม้ขี้เหล็กไปเผาไฟให้เป็นผงละเอียดแล้วผสมน้ำปล่อยให้ฝุ่นขี้เหล็กนอนกัน แล้วนำไปกรองเป็นน้ำค้างเอาใส่หม้อคั้งไฟ คัดอ้อยมาทุบเป็นท่อน ๆ 3 ท่อนใส่ลงในหม้อเอามาเฟือง 2 – 3 ผลทุบให้แตกใส่ลงไป ในหม้อเดียวกัน ยกเนื้อลารามที่เตรียมไว้เทลงในหม้อเขย่าให้เข้ากัน แล้วจึงเอาฝ้ายขยาลงในหม้อลารามจนสีซึมติดผ้าดีแล้วจึงเอาขึ้นจากหม้อปั่นให้หมดล้างน้ำให้สะอาด แล้วจึงเอาขึ้นราวตากแห้งหากต้องการให้ลารามติดดียิ่งขึ้น อาจใส่เหล้าลงไป

4.2.1.3 การย้อมด้วยรากยอ : สีแดง

ยอเป็นไม้ยืนต้นใบมีลักษณะคล้ายกับใบหูกวางแต่มีสีเข้มใบหนา กว่าใบหูกวาง ขึ้นอยู่ทั่วไปทุกภาคของประเทศไทยชาวบ้านมักใช้ใบในการประกอบอาหารรากยอให้สีแดง โดยนำรากยอแก่ ๆ ที่แห้งแล้วมาหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไป ต้มกับน้ำสะอาดให้เดือดจนได้น้ำสีคล้ำ กรองเอาแต่น้ำสี นำฝ้ายที่เตรียมไว้ชุบน้ำให้เปียกก่อนเพื่อป้องกันสีค้างเวลาย้อม แล้วนำไปแช่ทิ้งไว้ใน น้ำสีนั้นทิ้งไว้นาน 30 นาที หรือนานกว่านั้นระหว่างนี้ต้องใช้ไม้คนอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เส้นฝ้ายดูดซึม สีได้ทั่วถึงแล้วนำฝ้ายขึ้นบิดน้ำให้หมดนำไปล้างน้ำสะอาด ขึ้นราวตากให้แห้ง

4.2.1.4 การย้อมด้วยลูกหว้า : สีม่วง

หว้าเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเล็ก มีผลกินได้ขนาดเท่าผลองุ่นให้สี ม่วง วิธีทำก็โดยนำลูกหว้าสุกมาคั้นเอาน้ำ แล้วนำน้ำนั้นไปต้มเดือดประมาณ 1-2 ครั้ง เพื่อไม่ให้สี เปลี่ยน แล้วกรองให้สะอาดนำฝ้ายลงไปคนจนเห็นว่าสีเข้ากันได้ดีแล้วจึงยกขึ้นดูถ้าหากว่าสีติดทั่วกัน หมด ก็นำไปซักน้ำสะอาดบิดให้แห้งขึ้นราวตากแดด

4.2.1.5 การย้อมด้วยใบหูกวาง : สีเขียวอ่อน

ต้นหูกวางเป็นไม้ยืนต้น ใบใหญ่รีเล็กน้อย มีดอกมีผล ใบแผ่เป็นชั้น ๆ ให้ร่มเงาใช้ใบที่มีสีเขียวนำมาคั้นเอาน้ำกรองให้สะอาดยกขึ้นต้มให้เดือด เอาฝ้ายลงย้อมจะได้สี เขียวอ่อน

4.2.1.6 การย้อมด้วยเปลือกสมอ : สีเขียวจืดน้ำ

เอาเปลือกสมอมาต้มเคี่ยวให้แห้งจนพอสมควร แล้วรินเอาแต่น้ำได้ในหม้อดินขณะที่น้ำสียังร้อนอยู่ เอาฝ้ายที่ต้องการย้อมนำลงต้มพร้อมกับน้ำสีจะได้สีเขียวตามต้องการ (ถ้าต้องการย้อมฝ้ายให้เป็นสีเขียวเข้ม ต้องใช้ฝ้ายที่ผ่านการย้อมครามมาครั้งหนึ่งก่อน)

4.2.1.7 การย้อมด้วยขมิ้นชัน : สีเหลือง

ขมิ้นชันเป็นพืชไม้ล้มลุกชอบขึ้นอยู่ตามที่ลุ่ม ลักษณะของลำต้นเหมือนกับข่าใบยาวเหมือนใบพุทธรักษา ใช้หัวผสมทำยาและทำอาหารรับประทานได้ สีเป็นสีเหลืองวิธีย้อมใช้ทั้งลำต้น ล้างน้ำให้สะอาด ตำและคั้นเอาแต่น้ำไว้นำมากรองให้สะอาด หลังจากนั้นเอาฝ้ายที่จะย้อมชุบน้ำและบิดให้แห้งนำลงมาย้อมในน้ำที่กรองไว้จะได้สีเหลืองตามต้องการ แต่ถ้าหากว่าจะให้สีติดฝ้ายแน่นควรจะนำน้ำมะนาวผสมลงไปในส่วนที่จะย้อมด้วย จะได้สีเหลืองตามต้องการ

4.2.1.8 การย้อมด้วยเถลลง (มะพูด) : สีทองอ่อน

เถลลงเป็นพืชไม้ล้มลุกประเภทไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง ใบมีสีเขียวทองอ่อน แต่ไม่ได้ให้สีที่ได้มาจากรากของเถลลง โดยนำเอารากของเถลลงมาผ่าให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ตากแดดให้แห้งแล้วนำมาต้มเคี่ยวไว้ประมาณ 3-4 วัน แล้วจึงนำน้ำที่ต้มมาเคี่ยวแล้วมากรองเอาแต่น้ำสีนำเอาฝ้ายที่เตรียมไว้ลงไปย้อมหลังจากนั้นล้างน้ำสะอาดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อได้สีตามต้องการแล้วจึงนำฝ้ายขึ้นราวตากแดดให้แห้ง

4.1.2.9 การย้อมด้วยลูกกระเจาย : สีดำ

ต้นกระเจายเป็นไม้ยืนต้นจำพวกต้นโพธิ์ ชอบขึ้นอยู่ตามป่าทั่ว ๆ ไปมีผลกลม ๆ คล้ายผลมะขามป้อมสีน้ำตาลปนดำ นำเอาผลกระเจายที่แก่แล้วมาป่นให้ละเอียด เอาไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง จนกว่าจะได้สีน้ำตาล นำเอามากรองเอาแต่น้ำสี นำฝ้ายลงย้อมโดยทิ้งไว้สักพักหนึ่งในหม้อสี ค่ะเนว่าสีติดฝ้ายดีแล้วจึงยกเอาฝ้ายขึ้นล้างเข้าราวตากแดดจนแห้ง

4.2.2 การย้อมสีไหม

ก่อนที่จะย้อมสีไหมให้เป็นสีต่าง ๆ จะต้องเตรียมเส้นไหมเสียก่อนโดยการฟอกให้ขาว วิธีการฟอกไหมแบบพื้นเมืองของชาวบ้านนั้นจะใช้ฝักขม เหง้ากล้วย ใบกล้วย ก้านกล้วย งวงตาล ไม้ซี้เหล็ก ใบเพรา ทั้งหมดนี้ใช้อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ นำมาหั่นฝานให้บางตากแดดให้แห้งแล้วเอาไปเผาจนกระทั่งเป็นเถ้า จากนั้นจึงนำไปแช่ในน้ำตากทิ้งไว้จนเย็นจนกลิ่นแล้วจึงเอาไหม ที่จะฟอกลงไปแช่ในน้ำค้าง ฟอกไหมเปียกชุ่มดีแล้วก็เอาใส่หม้อต้มจนได้เวลาพอสมควรจากนั้นนำไหม ขึ้นจากหม้อไปแช่น้ำเย็นล้างให้สะอาด สรงไหมขึ้นจากน้ำ ใช้มือกระแทกให้ไหมหายยุ่งแล้วใส่ไหม ลงใน ตะกร้า เขย่าให้แห้งหมดแล้วจึงนำไปผึ่งแดดให้แห้ง หากไหมยังไม่สะอาดก็เอาไปแช่น้ำค้าง ตามวิธีเดิม อีกครั้ง แล้วนำไปย้อมก่อนนำไปย้อมให้เป็นสีต่าง ๆ ต่อไป

4.2.2.1 วิธีการย้อมเข

เขเป็นไม้เลื้อยที่มีหนามขึ้นตามป่าตามโคกชาวพื้นบ้านจะไปขุดเอารากเขท่อนประมาณเท่าแขนมาผ่าให้เป็นเส้น ตากแดดให้แห้งแล้วนำมาต้มกับน้ำสะอาดจนเดือด ถ้าน้ำกลายเป็นสีเหลืองเข้ม ๆ จึงยกลงและนำเอาน้ำสีมากรองให้ขึ้นเขออกจากน้ำสีหม้อแรกเอาเขที่กรอง หม้อแรกใส่หม้อต้มต่อไปจนได้น้ำสีจากเขซึ่งอ่อนกว่าน้ำสีหม้อแรก ทำแบบเดียวกันจนครบ 3 ครั้ง ก็จะได้น้ำสีเป็น 3 หม้อ มีสีเรียงกันตามลำดับตั้งแต่อ่อนจนถึงแก่สุดเมื่อได้แล้วก็นำไหมที่เตรียมไว้ลงจุ่ม ในน้ำสีหม้อที่ 3 (สีอ่อนที่สุด) กวนไปกวนมาเพื่อให้สีเข้าในเส้นได้ทั่วถึงไม่ให้ค้างแล้วยกขึ้นจาก หม้อที่ 3 บิดพอหมาดนำไปจุ่มในหม้อที่ 2 และหม้อแรกทำแบบเดียวกันจนครบ 3 หม้อ นำมาซักน้ำ สะอาดจนสีไม่ตก จึงนำมากระแทกเพื่อให้เส้นแตกออกจากกัน (เพื่อให้ไม่เป็นปมสะดวกแก่การเข้าเป็น เส้นเข้าหลอด)

4.2.2.2 วิธีย้อมสะตี่

สะตี่เป็นพืชล้มลุก มีลักษณะเป็นเถาขึ้นอยู่ตามที่ทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะตามรั้วหรือกำแพงจะพบมากกว่าที่อื่น ๆ ลักษณะเถาและใบมีลักษณะคล้ายใบคำลึงมีผลแดง ๆ ข้างใน ใช้เมล็ด แดง ๆ เหล่านี้ มาต้มจนกว่าสีภายในเมล็ดจะออกเป็นสีแดงเข้ม นำไปกรองให้สะอาดแล้วนำเส้น ใยที่เตรียมไว้ลงไปย้อม โดยแกว่งไปมาจนสีที่ย้อมนั้นติดดีและจึงบิด ชักน้ำสะอาดนำขึ้นราวตากให้ แห้ง

ในการย้อมด้วยพืชชนิดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้นเวลาลงมือปฏิบัตินั้นชาวบ้านถือเคล็ดมาก เวลาข้อมนิยมนอกไปข้อมในที่ห่างไกลผู้คนพอสมควร และบริเวณที่ข้อมเส้นใยจะทำรั้วกันมิดชิด เพื่อป้องกันพระภิกษุสงฆ์หรือสตรีมีครรภ์หรือมีประจำเดือนเข้าไปใกล้เพราะเชื่อว่า 3 สิ่งนี้ ถ้าเข้าใกล้ บริเวณที่กำลังข้อมจะทำให้สีที่เตรียมไว้ “จืด” ใช้การไม่ได้ทันทีผ้าพื้นเมืองของไทยในภาคต่าง ๆ กำลังได้รับการอนุรักษ์ พัฒนา และส่งเสริมเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางขึ้นในปัจจุบัน จึงเกิดมีการผลิตผ้าพื้นเมืองในลักษณะอุตสาหกรรม โดยมีโรงงานเป็นผู้จัดเส้นไหม หรือเส้นฝ้ายที่ข้อมเสร็จเรียบร้อยแล้วมาใช้ทอเพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพ ในบางจังหวัดจะมีกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันทอผ้าเป็นอาชีพเสริมเพื่อการจำหน่าย และมีการปรับปรุงพัฒนาสีต้นให้เข้ากับรสนิยมของตลาด แทนการย้อมตามลวดลาย สีต้น ของประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด

ขั้นตอนการทอผ้า

1. การกรอผ้า

การกรอผ้าที่เตรียมไว้สำหรับการไว้น เพื่อจัดทำเป็นเส้นยืนของการทอผ้า การกรอผ้าแบบเก่าโดยใช้ฝ้าย เป็นอุปกรณ์ในการกรอผ้า เป็นอุปกรณ์ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมานาน ส่วนการกรอผ้าด้วยมอเตอร์ไฟฟ้า เป็นของยุคโลกาภิวัตน์ใน ค.ศ.2000 เพราะรีบเร่งแข่งขันกับเวลา

กาลเวลาในยุคโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนแปลงอุปกรณ์ช่างทอผ้าจากต้องหันมาใช้ทอพีซีเป็นแกนหลักในการกรอผ้า ซึ่งเดิมทำจากแผ่นสังกะสี หรือกระบอกไม้ไผ่เล็ก ๆ สำหรับแกนหลักด้ายในกระสวยนั้น ส่วนใหญ่จะใช้แขนงไม้ คันอ้อ สายเคือ ก้าวใบเพกา ตากให้แห้งนำมาตัดให้พอดีกับกระสวยบางอันจะใส่หลอดด้ายได้ 2 หลอด หรือหลอดเดียว ขึ้นอยู่กับการทอผ้าในแต่ละชนิด โดยส่วนใหญ่ช่างทอจะกรอผ้าเส้นพุ่ง 2 เส้น เตรียมเอาไว้สำหรับเส้นพุ่ง และเส้นทอ

2. โม่เส้น

การไว้นเป็นการเตรียมเส้นยืนเพื่อการทอ 1 หลบ มีจำนวน 40 เส้น ใช้ด้ายเบอร์ 40 ฟืม เบอร์ 40 (ขนาด 8 หลบ มีจำนวน 320 เส้น) ความยาวโดยประมาณในการ ไว้น 20 เมตร จะทอได้ประมาณ 10 ผืน ส่วนใหญ่ในการทอผ้าจาก นิยมใช้ความยาว 70 นิ้ว เป็นหลัก เพราะฉะนั้น การเตรียมด้ายเส้นยืนจะเตรียมกันเพียง 20 เมตรเป็นหลัก นิยมใช้สีด้าเป็นส่วนใหญ่ นอกจากทอเป็นแบบโบราณ ก็จะแซมสีอื่น เป็นสีแดงใบจำนวน 1 ใน 3 ส่วน

ฝ้ายขอเป็นอุปกรณ์สำหรับโวน์ เตรียมเส้นยืน โดยใช้ไม้ขนาดเส้นยืนเก็บไว้ในฝ้ายขอ เป็นการเตรียมเส้นยืนเก็บไว้ในฝ้ายขอ เป็นการเตรียมเส้นยืนให้ตามจำนวนที่ต้องการ ฝ้ายขอของเก่าสามารถยัด หรือหัด ตามที่ต้องการได้สะดวกสบายในการขนย้าย

ปัจจุบันมีการพัฒนาไปอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการประยุกต์อุปกรณ์ให้ทันสมัยขึ้นมีขนาดคายนว สะท้อนให้เห็นว่าช่องทอบางกลุ่มมีการทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมในหมู่บ้าน

3. ระวิง

การกรอด้วยในยุค พ.ศ.2542 โดยเฉพาะหางเห็นที่ใช้สวมกัก หรือ มะกัก จะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป รูปแบบของความง่าย ๆ นำไม้ไผ่มาบากทั้งสองข้างนำไม้ไผ่ที่มีขนาดพอเหมาะปักไว้ให้ดินให้ได้ความสูงตามที่ต้องการ หาไม้ไผ่ลำยาวมาพาดมกไว้บนดินให้ได้ความต้องการ หาไม้ไผ่ลำยาวมาพาดมัดไว้ให้แน่นหนากับคันไม้ วิธีการก็ไม่มีอะไรมากนัก นำมาวกสวมไว้ โดยใช้เพียงไม้ไผ่อันเล็ก ๆ มาหนุนเพื่อกรอด้วย

4. เข่าพื้ม

ใช้ในการเก็บผลผลิตของจกที่จะนำไปทอ เข่าพื้มเหล่านี้จะมีผลผลิตของแต่ละเครือ ซึ่งเป็นของแต่ละชุดในการทอผ้าจากแต่ละผลผลิต พร้อมทั้งจะนำไปประกอบบนที่ได้ทันที เพียงแต่นำมาต่อเส้นด้วยยืนขึ้นใหม่กับหัวลายที่ค้างอยู่ในพื้ม

5. หลาบ หรือ คาบ

คาบเป็นคู่มือที่ใช้สำหรับยกเส้นยืน เพื่อสอดเส้นประดิษฐ์ คาบเป็นอุปกรณ์มาตรฐานสำหรับการทอจกหรือฝ้ายกดอก ลักษณะของคาบเป็นแผ่นไม้บาง ๆ ปลายด้านหนึ่งมน ริมขอบทั้ง 2 ด้านจะบางคล้ายใบคาบ

6. ฝ้าย

ใช้ด้วยโทะเล มีลักษณะเป็นเส้นเล็ก เหนียว

7. กี่

มีลักษณะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทอ ทำจากไม้เนื้อแข็งเป็นไม้ยืน เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ยูคาลิปตัส มีความแข็งแรงทนทานต่อการใช้งาน ลักษณะความกว้างของกึ่งขึ้นอยู่กับความกว้างของหน้าผ้า

การเก็บลายละเอียดในด้านต่าง ๆ

การไว้นด้ายเตรียมเก็บเขา

ไว้นด้ายเพื่อเก็บตะกรอ โดยใช้อุปกรณ์ที่ถูกกำหนดในการทอผ้าการไว้นด้ายทำตามวิธีที่ตนเองถนัด คือการทำฝ้ายอ้อยเสาหลัก 2 หลัก โดยการอ้อมจากขวาไปซ้าย

การเก็บตะกรอ

การเก็บตะกรอ ส่วนใหญ่นิยมเก็บนอกก็ เมื่อเตรียมการเรียบร้อยแล้วจึงจะสอดด้ายผ่านฟืมที่ละเส้นโดยใช้อุปกรณ์ช่วยคล่องเส้นขึ้น ปัจจุบันนิยมใช้ตะไบแต่งเส้น มาแต่งปลายให้โค้งงอฝนให้บางลง บางแห่งจะใช้ปลายเข็มเย็บให้เข้าร่องฟืมหวี

การแกะลาย

การแกะลายต้องแกะลายจากฝ้ายที่มีลักษณะยาวก่อนการ ซึ่งต้องอาศัยความแม่นยำและไม่จกที่ทำจากไม้ไผ่ ที่เหลาให้แบนจนบาง ๆ เป็นไม้เรียวไปในตัว โดยมีแม่ลายเป็นส่วนประกอบใช้เทียบแกะลายหรือเก็บลายจัดเป็นอุปกรณ์มาตรฐานใช้ในการล้วงเส้นด้ายให้พร้อมที่จะสอดไหมประดิษฐ์

การมัดเขา

เมื่อเก็บดอก หรือแกะลายเสร็จเรียบร้อยแล้วมาถึงช่วงของการมัดเขา การมัดเขาเป็นส่วนช่วยให้การทอผ้าจากสะดวก เพราะในอดีตจะใช้วิธีจกล้วงเส้นขึ้นทีละเส้น แต่การยกเขาดังนี้สะดวกเป็นแนวพร้อม ๆ กันทั้งแนว เพื่อความสะดวก และรวดเร็วในการสอดด้ายประดิษฐ์

การมัดเขาช่วงมัดเขาจะทำให้เพียงครึ่งดอกเท่านั้นการทอผ้าจากให้เกิดลวดลายที่สวยงามต้องยกเขาเที่ยวไปเที่ยวกับ 2 เที่ยว จึงได้ลวดลาย 1 ดอก

วิธีการมัดย้อม

การมัดย้อม คือการเลือกสรรสีธรรมชาติ ที่ได้จาก เปลือกไม้ ดอกไม้ นำไปทุบแช่น้ำให้สีออก หรือย่ำให้สีออก แล้วจึงนำน้ำสีที่ได้ไปต้ม นำผ้าฝ้ายที่ต้องการย้อมสีลงไปย้อม ทำลายผ้าตามต้องการ ในการมัดลายต้องมัดทีละข้างต้องรอให้แห้งสนิทถึงจะมัดลายย้อมด้านต่อไป

วิธีการทอผ้า

ในการทอผ้าคนทอจะนั่งบนที่นั่งที่ทำเป็นแกนไม้วางพาดขวางช่วงกลางของกี่ คนทอผ้าจะเหยียบตะกรอด้านล่าง แล้วใช้มือซ้ายพุ่งกระสวยจากซ้ายไปขวา และขวามาซ้าย แล้วเก็บลายขอยก คานสอดเส้นด้ายสีต่าง ๆ แล้วกระแทกฟืม เมื่อทอผ้าได้ความยาวระดับหนึ่ง ผู้ทอจะม้วนไว้ภายในกี่จนได้ความยาวตามกำหนดจึงจะตัดเป็นผืนออกไป

5. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ประเภทของภูมิปัญญา

จากความหมายของภูมิปัญญาที่ได้สรุปไว้ว่า หมายถึง ศาสตร์ต่างๆ ในการแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งก็ต้องครอบคลุมทุกบริบทในวิถีชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย

รัตนะ บัวสนธิ (2539 : 29) ได้สรุปประเภทของภูมิปัญญาไว้ในงานศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร โดยแยกประเภทภูมิปัญญาเป็น 3 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ประเภทที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ประเภทที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรีได้วิเคราะห์สรุปลักษณะต่างๆ ของ ภูมิปัญญาไว้ 5 สาขา ดังนี้

1. ด้านการเกษตร เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาด้านการตลาดการเกษตร การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น แก้ไขโรคและแมลง) หรือการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ
2. ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ดินน้ำลำธาร การรักษาย่อยทอดเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร โบราณสถานวัตถุต่างๆ
3. ด้านการจัดการสวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่
 - 3.1 กองทุนต่างๆ ในชุมชน สหบาลข้าว ธนาคารข้าว สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์
 - 3.2 กลุ่มองค์กร เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ
4. ด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมชาติ ผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร
5. ด้านการผลิตและบริโภค เช่น การแปรรูป การใช้เทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้แปรรูปผลผลิต เพื่อชลอการนำเข้า (สนง.คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 23)

สามารถ จันทรัฐ (2536 : 61) ได้จำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 2 ฐาน คือ

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลป ดนตรี และอื่นๆ

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี (2540 : 16-17) ได้สรุปลักษณะการเกิดและปัจจัยในการพัฒนาภูมิปัญญาไทยไว้ ดังนี้

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

- 1) ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)
- 2) ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

- 3) ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
- 4) ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม
- 5) ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ
- 6) ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
- 7) ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

การเกิดภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญา มีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสม กับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย

- 1) ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
- 2) การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
- 3) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
- 4) สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
- 5) รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

ชนชาติใดจะรักษาความเป็นเอกราช ยึดหยัดต่อสู้อยู่ได้ในเวทีโลกโดยไม่ถูกรอบงำโดยชนชาติอื่น จะต้องภูมิปัญญาของตนเองให้เข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา สำหรับประเทศไทยนั้น แม้ว่าบางยุคเราอาจจะเคยพ่ายแพ้ในการทำศึกสงครามกับต่างชาติ แต่เป็นเพียงชั่วคราวช่วยยาม ในที่สุดไทยเราก็สามารถที่จะกอบกู้บ้านเมืองให้อยู่รอดตลอดมาจนปัจจุบันนี้ ซึ่งจะกล่าวไปแล้วนั้น คือ การที่เรามีภูมิปัญญาของเราภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง พอสรุปได้ ดังนี้

ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง

พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทสมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยพื่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วยพระเมตตา แบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความสำเร็จอื่นก็สามารถดิ้นรนแข่งแข่งความเดือดร้อนขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ ทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างชาติบ้านเมืองจนเจริญรุ่งเรืองได้เป็นปึกแผ่น

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาของพระองค์เองทรงกระทำยุทธหัตถีจนชนะข้าศึกศัตรู และทรงประกาศอิสรภาพกอบกู้เอกราชชาติไทยคืนมาได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชการปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤติการณ์ทางการเมืองภายในประเทศจนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตรพระองค์ทรงพระราชทานทฤษฎีใหม่แก่พสกนิกรด้านการเกษตรแบบผสมผสานยั่งยืน พื้นฟูสภาพแวดล้อมยังความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา

สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตมีความสามารถเป็นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จำนวนมาก เป็นที่ยอมรับของนานาอารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าที่เป็นแม่ไม้ มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบันมวยไทยถือเป็นภูมิปัญญาด้านศิลปะการป้องกันตัวชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและคนต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยอยู่ทั่วโลก ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยมีความภาคภูมิใจในการใช้กติกาของ มวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การใช้คำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น การใช้คำว่า “ชก” “แยก” การนับ “หนึ่ง ถึง สิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทยที่น่าภาคภูมิใจยิ่ง

นอกจากนี้ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย ยกตัวอย่างเพิ่มเติมพอสังเขป เช่น มรดกภูมิปัญญาไทยทางภาษาและวรรณกรรม คนไทยมีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน เป็นภาษาที่มีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน สามารถผันเสียงได้มากที่สุดภาษาหนึ่งของโลกและยังใช้เป็นภาษาราชการของไทยด้วย วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มี

ความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องเป็นที่ยอมรับของนานาชาติจนกระทั่งได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

ภูมิปัญญาด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่มีความหลากหลายในรสชาติทั้งอาหารคาวและหวาน ประยุกต์ รสอร่อยถูกปากทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ พืชที่ใช้ปรุงอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพรที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาถูก นอกจากมีรสอร่อยแล้วยังมีคุณค่าทางโภชนาการและยังสามารถป้องกันโรคได้หลายชนิด พืชที่ใช้ประกอบอาหารที่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกระเพรา กะวาน กานพลู คีปลี มะพร้าว เป็นต้น

สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ และศาสนาอื่นๆ โดยได้นำหลักธรรมคำสอนทางศาสนาไปปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตประณีต รักสงบใจเย็น มีความอดทนให้อภัยแก่ผู้ทำผิด ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ถึงแม้อดอยากเพราะแห้งแล้งแต่ไม่มีใคร อดตาย เพราะเป็นที่พึ่งกัน แบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่คนไทยเคารพนับถือ เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับชีวิตประจำวันนั่นเอง

สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในการยอมรับนับถือและให้ความสำคัญแก่ คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมายเช่น ประเพณีไทย 12 เดือนตลอดปี ถิ่นเคารพคุณค่าของธรรมชาติ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีการลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อน อากาศร้อน กำลังต้องการความเย็นจึงมีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่เพื่อแสดงความเคารพและขอพร เป็นวันแห่งครอบครัวญาติพี่น้องได้พบปะกันด้วยความรักความอบอุ่น

ประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชาและเคารพบุญคุณของน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคน พืชและสัตว์ ซึ่งใช้น้ำทั้งการบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทงจึงเป็นวันแห่งการเคารพบูชา ระลึกถึงคุณของน้ำ ทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร จากตัวอย่างนี้ ถิ่นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำละธารได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร พลิกฟื้นกลับมาได้มาก

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่ดำเนินถึงสมดุลของคน สังคมและธรรมชาติ โดยทำแต่น้อยพอกอยู่พอกินแบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้องเพื่อนบ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริงๆ จึงจะขาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเกษตรแบบ “กิน – แจก – แลก – ขาย” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรักษานับถือกัน เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากเนื่องจากทำพอกอยู่พอกินไม่โลภมากและทำลายมากเหมือนในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาสร้างความ สมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนไปอย่างไร ความรู้สมัยใหม่จะล้นหลามเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนตมาติดตั้งกับเรือใส่ใบพัดเป็น หากช่วยให้สามารถวิ่งได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถ พลิกฟื้นธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์คืนแทนสภาพสภาพป่าเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักใช้ภูมิปัญญาในการออมเงินสะสมทุนตามแบบสมัยใหม่ ให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อปลดปล่อยหนี้สินและจัดสวัสดิการการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ

เมื่อป่าถูกทำลายเพราะตัดโค่นเพื่อปลูกพืชชนิดเดียวตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่หวังรวย แต่ในที่สุดก็ขาดทุนและมีหนี้สินล้นพ้นตัว สภาพแวดล้อมสูญเสียเกิดความแห้งแล้ง คนไทยจึงใช้ภูมิปัญญาในการปลูกป่าด้วยพืชที่กินได้และใช้ประโยชน์จากไม้ได้ด้วย มีพืชสวน พืชป่า ไม้ผล พืชสมุนไพร สามารถมีกินมีใช้ตลอดชีวิต เรียกว่า “วนเกษตร”

บางพื้นที่เมื่อป่าถูกทำลาย คนในชุมชนก็ใช้ภูมิปัญญาในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มรักษาป่าชุมชน ร่วมกันสร้างระเบียบกฎเกณฑ์กันเอง ให้ทุกคนถือปฏิบัติได้ สามารถรักษาป่าไว้ได้อย่างสมบูรณ์ดังเดิม

เมื่อปะการังธรรมชาติถูกทำลาย ปลาไม่มีที่อยู่อาศัย ประชาชนสามารถใช้ภูมิปัญญาสร้าง “อุห ยัม” ขึ้นเป็นปะการังเทียม ให้ปลาอยู่อาศัย วางไข่ และแพร่พันธุ์ให้เจริญเติบโตขยายจำนวนมากดัง

เดิม ถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาช่วยปรับปรนประยุคนำมาใช้ได้ตามยุคสมัย (สนง.คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 : 9-11)

ขอบข่ายภูมิปัญญาไทย

การที่ชาติไทยยืนยงคงอยู่ได้จนปัจจุบันนี้ แน่แน่นอนว่าต้องมีภูมิปัญญาในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งในส่วนปัจเจกชน และในส่วนของสังคมชุมชนโดยรวม ซึ่งภูมิปัญญาไทยมีมากมายหลากหลาย ดังมีผู้จำแนกกันเอาไว้ในมิติต่างๆ ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529 :149) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยเป็น 2 ระดับ คือ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น

1. ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้กับชาติตราบนานเท่านาน เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้น สมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น
2. ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองหรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับป่าเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญา สัตว์ ป่า พืช แมลง และธรรมชาติรอบตัวเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

ประเวศ วสี (2533 : 38) ได้สรุปลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534:45) วิจัยเรื่อง ความคิดภูมิปัญญาไทย โดยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 7 โครงการ เกี่ยวกับความคิดและภูมิปัญญาไทยในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. ความเชื่อ
2. ความเป็นอยู่และการทำมาหากิน
3. การศึกษา

4. การเมือง การปกครอง
5. การดูแลสุขภาพ
6. คุรียางคศิลป์
7. นาฏศิลป์

วิชิต นันทสุวรรณ (2528 : 6-11) ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ 3 ลักษณะคือ

ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญาคือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติ เรื่องของผี ที่ทำให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิ่นน้ำ ฝิ่นา เป็นต้น

ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ปู่ย่า ฝิ่นพ่อ ฝิ่นแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่างๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2540 : 9) วิจัยเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติเหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค
4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533 : 31) ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบ พุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิตภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2538 : 21) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. คติความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. แนวความคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่

อังอุต สมตะเนย์ (2534 : 78) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องคติ ความคิด ความเชื่อและหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา
2. เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี
3. เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาทั้ง 3 กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลังๆ

ผลจากการรวบรวมการแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่า ได้แบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ 2 ด้าน คือ ด้านสังคมกับด้านมานุษยวิทยา

1. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ
 - 1.1 ภูมิปัญญาส่วนบุคคล คือ ภูมิปัญญาที่บุคคลเป็นผู้คิด ผู้ใช้ มีผู้เป็นเจ้าของต้นตำรับ
 - 1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาที่ใช้ปฏิบัติในท้องถิ่นต่างๆ โดยไม่ทราบว่ามีใครเป็นเจ้าของหรืออาจเรียกว่า “ภูมิปัญญานิรนาม”
 - 1.3 ภูมิปัญญาชาติ คือ ภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน
2. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางมานุษยวิทยา ภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งโดยอาศัยลักษณะของแหล่งกำเนิดได้ 2 ระดับ คือ
 - 2.1 ภูมิปัญญาหลวง คือ ภูมิปัญญาของหลวงหรือของกลางหรือของส่วนราชการ หรือของราชสำนักที่คนเชื้อและถือปฏิบัติร่วมกันเป็นมาตรฐาน
 - 2.2 ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ เป็นผู้คิดและถือปฏิบัติกันเองในแต่ละท้องถิ่น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540 : 32 – 33)

ดังนั้นภูมิปัญญาไทยที่ได้เข้าไปศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเราสามารถนำมาใช้ได้ในงานวิจัยคือ นำมาใช้ในการคิดของชาวบ้านเพราะภูมิปัญญาเป็นกระบวนการคิดของชาวบ้านที่ได้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยการสืบทอดมาทอด ๆ จากแม่สู่ลูก ลูกสู่หลาน หรือจากการเรียนรู้จากญาติหรือก็มาจากการที่ผู้ที่มีความรู้ถ่ายทอดให้เพื่อที่ต่อการให้การทอดผ้าไม่ให้สูญหายไป

6. ทฤษฎีหลักการตลาด

การตลาด หมายถึง (อัจจิมา เศรษฐบุตร, 2535:4) การทำงานที่เกี่ยวข้องกับการตลาด การพยายามที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อจุดประสงค์ที่จะทำให้มนุษย์ ได้รับความพอใจต่อสิ่งที่ต้องการ นั่นคือ การกระทำของมนุษย์ที่มุ่งให้เกิดความพอใจในการตอบสนองความต้องการในกระบวนการแลกเปลี่ยน

การตลาด หมายถึง (ศิริวรรณ ลัญจนาพันธ์, 2525:50) ความพยายามอย่างแท้จริงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ทางการตลาดของมนุษย์โดยผ่านกรรมวิธีการแลกเปลี่ยน

การตลาด หมายถึง (สายสรรค์ วัฒนพานิช,2529:4) การทำกิจกรรมทางธุรกิจที่ทำให้สินค้าและบริการผ่านจากผู้ผลิตหรือผู้แทนจำหน่ายไปยังผู้บริโภค

การตลาด หมายถึง (ศิริวรรณ เสรีรัตน์,2535:11) กิจกรรมทั้งหมดของธุรกิจที่กำหนดขึ้นที่วางแผนกำหนดราคา ส่งเสริมและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และบริการไปยังตลาดเป้าหมายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

การตลาดหมายถึง (วารินทร์ สิ้นสูงสุต,2532:14) ธุรกิจการค้าที่แลกเปลี่ยนสินค้าของฝ่ายซื้อและฝ่ายขาย ซึ่งเกิดความพอใจทั้ง 2 ฝ่าย โดยเริ่มตั้งแต่สินค้าออกจากผู้ผลิตผ่านพ่อค้าคนกลางต่าง ๆ จนกระทั่งถึงผู้บริโภคหรือให้คนสุดท้าย

การตลาด หมายถึง (ดำรงศักดิ์ ชัยสนธิ,2537:1) กระบวนการวางแผนเกี่ยวกับการจัดสินค้าหรือบริการ ราคา ช่องทางการจำหน่าย การส่งเสริมการขาย

จากความหมาย สามารถสรุปได้ว่า การตลาดมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. การตลาด คือ ระบบของกิจกรรมทางธุรกิจ
2. กิจกรรมการตลาด คือ การวางแผน การตั้งราคา ส่งเสริมและจำหน่ายผลิตภัณฑ์
3. การเสนอผลิตภัณฑ์ บริการ และความคิดที่มีคุณค่าแก่ตลาดเป้าหมาย
4. ต้องบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ
5. เป็นเป้าหมายของตลาดธุรกิจ

การแลกเปลี่ยนและหน้าที่การตลาด

การแลกเปลี่ยน (Exchange) หมายถึง การนำสิ่งที่มีค่าไปแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ โดยสิ่งที่มีค่าอาจเป็นเงิน บริการ สินค้าอื่น หรือความเชื่อถือหรือเอกสารที่มีการยอมรับ การแลกเปลี่ยนมีลักษณะดังนี้

1. มี 2 ฝ่ายขึ้นไป คือ ผู้ซื้อและผู้ขาย
2. มี 2 หน้าที่ คือ การ (Buying) และการ (Selling)
3. ทั้งสองฝ่ายพอใจที่จะแลกเปลี่ยน
4. แต่ละฝ่ายต้องมีสิ่งมีค่าที่จะใช้ในการแลกเปลี่ยน
5. แต่ละฝ่ายสามารถสื่อสารเข้าใจกันได้

หน้าที่ของตลาด (Marketing function) หรือกิจกรรมการตลาด (Marketing Activities) หมายถึง กิจกรรมทางธุรกิจที่จะทำให้สินค้าหรือบริการเคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตไปยังผู้บริโภคหรือผู้ใช้ โดยทั่วไปที่การตลาดประกอบด้วยหน้าที่หลัก และจัดกลุ่มออกเป็นหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนหน้าที่ ในการกระจาย ตัวสินค้าและหน้าที่อำนวยความสะดวก

หน้าทีการตลาด 8 หน้าที มีดังนี้

1. การซื้อ
2. การขาย
3. การขนส่ง
4. การเก็บรักษา
5. การจัดมาตรฐานและระดับชั้นของสินค้า
6. การเงิน
7. การภาระเสี่ยงภัย
8. สารสนเทศทางการตลาดและการวิจัยตลาด

การตลาดเป็นปัจจัยหลักในการผลิตเพราะเราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจกับการตลาดให้มาก เพราะเราจะต้องรู้ช่องทางในการจัดจำหน่ายของสินค้าให้มีปริมาณที่เหมาะสมเพื่อที่จะไม่ให้ขาดทุน เพราะตลาดนั้นเป็นตัวนำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาไปสู่ผู้บริโภคโดยตรงและผู้ผลิตจะต้องหาช่องทางในการนำสินค้าของตนเองให้มีชื่อเสียงในท้องตลาดมากขึ้นอีกด้วย

7. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยา วิชาเรื่อง 2543 ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพของคณะกรรมการกลุ่มสตรีทอผ้าไหม ด้านการระดมเงินทุน มีการระดมเงินทุนภายในชุมชนในรูปกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงทุนร้านค้าผ้าไหม การลงทุน ซื้อขายสีย้อมผ้าไหม การอบรมทรัพยากรเพื่อการผลิต ทุนจากภายนอกชุมชน ได้แก่ เงินยืมจาก “กองทุนพัฒนาชนบท” ธนาคารออมสิน และได้รับการสนับสนุนกองทุนความร่วมมือของรัฐบาลแคนาดา (CIDA) โดยมหาวิทยาลัยรามคำแหง ด้านการจัดหาวัตถุดิบมีการจัดกิจกรรมร้านค้าเพื่อจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์ เกี่ยวกับการทอผ้าไหมให้แก่สมาชิกในราคาต่ำ และมีคุณภาพ ด้านการผลิตมีการรับงานจากภายนอกมาจัดสรรให้สมาชิกทอตามความสามารถของแต่ละคน ด้านการตรวจสอบคุณภาพจัดให้มีการกำหนดมาตรฐานคุณภาพผ้าที่สมาชิกทอได้กำหนดเป็น 3 ระดับ คือ ระดับดีถึงดีเยี่ยมหรือเกรด A ระดับพอใช้หรือเกรด B และระดับต้องปรับปรุงหรือเกรด C ด้านการตลาดจัดให้มีทั้งตลาดภายในและภายนอกชุมชน ตลาดภายในโดยจัดให้มีร้านค้าผ้าไหมของกลุ่ม ตลาดภายนอก ได้แก่ ตลาดในเมืองร้อยเอ็ด ขอนแก่น สุรินทร์ พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร และตลาดทั่วไปตามงานเทศกาลต่าง ๆ ด้านการจัดสรรผลประโยชน์นอกจากจัดสรรให้สมาชิกตามหุ้นแล้ว ยังมีการจัดสรรเพื่อกิจกรรมของกลุ่มและ

กิจกรรมสาธารณะด้วย ได้แก่กิจกรรมการประชุมการอบรม/สัมมนา การให้บริการศึกษาดูงาน และกิจกรรมวันเด็ก การกีฬา วันแม่ วันสงกรานต์ประเพณีบุญอุบลาน

ศักยภาพของสมาชิกกลุ่มในด้านการผลิต ด้านประสบการณ์เดิมพบว่า สมาชิกรู้จักการทอผ้าไหมครั้งแรกจากครอบครัว หลังจากจบชั้นประถมศึกษา ทอผ้าไหมครั้งแรกช่วงอายุ 16-25 ปี และเกิดความชำนาญในวัยเยาวชน สาเหตุที่ทำให้ทอผ้าไหมเป็นเพราะต้องการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของครอบครัว ด้านประสบการณ์ในการฝึกอบรมพบว่า ได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับผ้าไหมครั้งแรกอยู่ระหว่างเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยได้รับการฝึกอบรมระหว่าง 3-6 ครั้ง จากหน่วยงานภาครัฐและประทับใจที่สุดเป็นเรื่องเทคนิคสมัยใหม่มาตรฐานโรงงานอุตสาหกรรม สมาชิกได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับเรื่องผ้าไหมทุกคน และนำผ้าไหมไปกำหนดมาตรฐานคุณภาพของผ้าทุกครั้ง คุณภาพส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับดี ขั้นตอนในการผลิตเป็นไปตามระบบการผลิตของกลุ่มทุกประการ ด้านประเภทและปริมาณของการผลิต พบว่า สมาชิกนิยมทอผ้าไหมพื้นเรียบเพราะทำให้มีรายได้มากที่สุด ปริมาณการผลิตแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับกำลังของลูกค้า โดยผ่านกลุ่ม ความยาวของผ้าไหมที่ทอได้สูงสุดระยะ 1.0-1.5 เมตรต่อวัน เวลาที่ใช้ทออยู่ในช่วง 5-8 ชั่วโมงต่อวัน

ศักยภาพของสมาชิกกลุ่มในด้านการตลาดพบว่า ลักษณะตลาดจำหน่ายผ้าไหมจะเป็นตลาดภายในหมู่บ้าน และกลุ่มเป็นผู้จัดหาตลาดให้ จำนวนครั้งที่ลูกค้าสั่งผ้าไหมอยู่ระหว่าง 6-10 ครั้งต่อปี ระดับความมั่นคงของตลาดมีความมั่นคงแน่นอน

ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่ม ด้านฐานะทางเศรษฐกิจและความพร้อมของครอบครัวพบว่า ครอบครัวมีรายได้ระหว่าง 50,001-100,000 บาทต่อปี มีการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระในการทอผ้าไหม มีการสนับสนุนให้เป็นสมาชิกกลุ่ม และมีรายได้ระหว่างไม่เกิน 50,000 บาทกับระหว่าง 50,001-100,000 บาทต่อปี ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกเกี่ยวกับการผลิตผ้าไหม พบว่า ได้รับการสนับสนุนเงินทุนแต่ได้รับยังไม่เพียงพอ วัสดุอุปกรณ์จะไม่ได้รับส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนเรื่องการตลาดเป็นอย่างดี ด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจพบว่าการลงทุนในการทอผ้าไหมอยู่ระหว่าง 1,001-1,500 บาทต่อเดือน มีรายได้อยู่ระหว่าง 2,001-3,000 บาทต่อเดือน มีกำไรไม่เกิน 1,000 บาทต่อเดือน และมีเงินเหลือเก็บออมไม่เกิน 1,000 บาทต่อเดือน

พนารัตน์ บุญกราน 2536 การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาสิ่งจูงใจในการเป็นสมาชิกกลุ่มของสมาชิกกลุ่มทอผ้าหมื่นศรี และศึกษาความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มทอผ้าและความต้องการสวัสดิการของสมาชิกจากกลุ่มทอผ้าหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้า เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีอายุอยู่ในช่วง 36-45 ปี มี การศึกษาระดับประถมศึกษา สถานภาพสมรส มีจำนวนสมาชิกในครอบครัว 4-6 คน อาชีพหลักทำ สวนยางพารา มีรายได้จากอาชีพหลักเฉลี่ยต่อเดือน 2,001-4,000 บาท รายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 2,001-4,000 บาท และช่วง 4,001-6,000 บาท เป็นสัดส่วนเท่ากันระยะเวลาการเป็นสมาชิก 2-5 ปี สถานที่ทอผ้า ที่บ้านของสมาชิก และที่โรงทอมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน รายได้จากการทอผ้าเฉลี่ยต่อเดือน 2,001-4,000 บาท หลังจากการทอผ้าหนี้สินของสมาชิกน้อยลง สิ่งจูงใจการเป็นสมาชิกกลุ่มคือมีความสนใจ ในเรื่องทอผ้า

ระดับความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มทอผ้าในด้านสวัสดิการ ราคารับซื้อผลิตภัณฑ์ ระบบบริหาร อยู่ในระดับพอใจมาก ส่วนในด้านความร่วมมือของสมาชิก ความไว้วางใจที่มีต่อคณะกรรมการ การรับรู้ข่าวสารจากกลุ่มทอผ้า ประชานกลุ่มทอผ้า อยู่ในระดับกลาง

ในเรื่องของความต้องการสวัสดิการจากกลุ่ม ในเรื่องการจัดตั้งกองทุนฌาปนกิจ และคำรักษาพยาบาลของสมาชิกที่เจ็บป่วย การให้ทุนการศึกษากับลูกหลานสมาชิกที่เรียนดี มีระดับความต้องการ อยู่ในระดับมาก

ผลการวิเคราะห์ในเรื่อง เพศ สถานภาพสมรส อาชีพหลัก รายได้จากการทอผ้า ที่แตกต่างกัน มี ผลต่อระดับความพึงพอใจ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่แตกต่างกันไม่มีผลกระทบต่อระดับความพึงพอใจ

เพศ อาชีพหลัก รายได้จากการทอผ้า ที่แตกต่างกันมีผลต่อระดับความต้องการสวัสดิการ